

О. І. Брусиловська

СТАНОВЛЕННЯ І РОЗВИТОК ШКОЛИ ПОЛІТОЛОГІВ-МІЖНАРОДНИКІВ В ОДЕСЬКОМУ УНІВЕРСИТЕТІ

Засновником школи був С. І. Аппатов, спеціаліст з аналізу зовнішньополітичної думки. Друга генерація міжнародників, очолювана І. М. Ковалем, привнесла до особливостей школи увагу до безпекових вимірів МВ, а також дослідження місця та ролі України в постбіполярному світі. Третє покоління міжнародників – це колишні студенти кафедри, спеціалісти з східних мов, зосереджені на аналізові регіональних напрямків зовнішньої політики арабських країн, Туреччини, Японії, Китаю та Греції.

Ключові слова: школа Аппатова, зовнішньополітична думка, Україна, регіональні напрямки зовнішньої політики.

1. Етапи розвитку політології та становлення школи Аппатова

Школа політологів-міжнародників ОНУ зазвичай називається ім'ям її засновника й лідера Семена Йосиповича Аппатова, спеціаліста з аналізу зовнішньополітичної думки, доктора історичних наук, професора, заслуженого діяча науки та техніки України, академіка УАПН (1930-2003). Цікаво було б вписати його життєвий шлях та боротьбу за створення нового наукового осередку в загальний контекст розвитку вітчизняної політичної думки. А останній відбувався досить непросто.

Починаючи з 1917 р. і до кінця 1980-х рр. політологія була заборонена з ідеологічних міркувань, так само як генетика та кібернетика, й офіційно її не визнавали самостійною науковою дисципліною. Проте, в 1960 р. в СРСР була створена Радянська асоціація політичних (державних) наук, яка на початок 1980-х рр. нараховувала 13 відділень, у т. ч. й українське. Ті етапи, які пройшла радянська політологія, були характерними й для України. Основні з них наступні.

Перший етап – 1955-1965 рр. Для цього періоду характерно те, що цей час вітчизняна політична наука одержує початкову організаційну базу. Символічною датою цього етапу є 21-27 серпня 1955 р., а саме –

третій конгрес МАПН, з якого починаються регулярні контакти радянських суспільствознавців з Міжнародною асоціацією політичної науки. Після третього Всесвітнього стокгольмського конгресу політологів, Радянський Союз був прийнятий до Міжнародної асоціації політичної науки. Після цього організовується Радянська асоціація політичних (державних) наук (1960).

В цей час С. Й. Аппатов закінчив факультет міжнародних відносин Київського державного університету ім. Т. Г. Шевченка (1952 р.). Але у розпал сталінської антисемітської кампанії боротьби з космополітизмом в СРСР, Семен Йосипович, єврей за національністю, не міг розраховувати на роботу за спеціальністю на дипломатичній службі, навіть отримавши червоний диплом. З 1958 р. він працював на Одеських («Чкаловських») курсах іноземних мов, закінчивши у 1960 р. заочне відділення Одеського інституту іноземних мов. У 1960-ті рр. Аппатов був лектором, потім директором Народного університету міжнародних відносин Всесоюзного товариства «Знання». Ще однією сферою його діяльності була журналістика і публіцистика. Численні статті з міжнародних питань він публікував в україномовних газетах «Чорноморська комуна» і «Комсомольська іскра» [1].

Другий етап – 1965-1978 рр. Новий етап в розвитку вітчизняної політології потрібно охарактеризувати як першу спробу добитися офіційного виділення політичної науки як самостійної галузі знань. Однією з перших в цьому напрямі була стаття Ф. Бурлацького опублікована в «Правді» від 10 січня 1965 р., де наголошувалося на необхідності появи політичної науки. Серед вузів провідними в дослідженні тогочасних політичних процесів стали класичні університети – Київський, Харківський, Львівський та Одеський. В них почали читати спецкурси, проводились факультативи та відбувались конференції з політичних наук, зокрема теорії міжнародних відносин.

В науковій діяльності С. Й. Аппатова в цей час дедалі більше місце займало вивчення зовнішньої політики США, американських зовнішньополітичних концепцій, визначивши з часом сферу його основних наукових інтересів. У 1966 р., захистивши кандидатську дисертацію з американської історіографії політики США у Німеччині після Другої світової війни, Аппатов перейшов на роботу на історичний факультет Одеського державного університету ім. І. І. Мечникова.

Третій етап (1979-1991 рр.) охоплює період від XI Московського Всесвітнього конгресу МАПН до оголошення незалежності України. Цей етап радянської політичної науки пов'язаний з ім'ям Г. Х. Шахназарова.

З 1975 р. він очолював Радянську асоціацію політичних наук, яка стояла в центрі боротьби політологічного співтовариства за надання політичній науці офіційного статусу. Становлення політології як академічної науки і навчальної дисципліни почалось 4 листопада 1988 р., коли Державний комітет СРСР з науки і техніки офіційно затвердив уточнену і доповнену номенклатуру спеціальностей наукових працівників, в якій вперше передбачалась спеціалізація з політичних наук.

С. Й. Аппатов за тридцять років роботи на історичному факультеті ОНУ пройшов весь шлях від асистента до професора й завідувача кафедри нової і новітньої історії зарубіжних країн (1979-1996). У 1980 р. в Інституті загальної історії АН СРСР Аппатов успішно захистив докторську дисертацію, присвячену аналізу американської історіографії політики США в Європі [1]. У роки горбачовської перебудови С. Й. Аппатов нарешті отримав можливість виїжджати за кордон в наукові відрядження. У 1986 р. у рамках фулбрайтівської програми міжнародних наукових обмінів він прочитав курс лекцій у Тафтському університеті в США. Семен Йосипович брав участь також у наукових конференціях у Гарварді, Нью-Йорку, Вашингтоні. Того ж 1986 р. Аппатов став членом американських наукових товариств: Асоціації міжнародних досліджень і Товариства істориків американської зовнішньої політики. У наступні роки вчений часто виїжджав у закордонні відрядження, але завжди для нього на першому місці був навчальний процес і виконання його обов'язків наукового керівника. Для всіх він був прикладом високої самоорганізованості, самодисципліни і відповідальності. Ніколи нічого не забував, ніколи не спізнився. Як керівник ніколи не перекладав виконання навіть невеликої частки своєї роботи на підлеглих, а намагався все робити сам, не зважаючи ні на час, ні на стан здоров'я. Студентів та аспірантів Семен Йосипович виховував не повчаннями, а, передусім, своєю поведінкою і своїм подвижницьким ставленням до справи. Він повністю віддавався роботі і чекав цього від інших. До кола учнів, прихильників і шанувальників Семена Йосиповича можна віднести істориків і політологів О. Б. Дьоміна, В. В. Попкова, І. Д. Черних, А. О. Филипенка, Г. П. Гребінника, І. С. Гребцову, Т. М. Попову, О. В. Полевщикову, І. М. Шкляєва та багато інших, перелік прізвищ яких зайняв би не одну сторінку [1].

У січні 1985 р. в результаті багаторічних зусиль С. Й. Аппатова на базі міського Будинку вчених був утворений семінар з теорії, історії та історіографії міжнародних відносин. Основними напрямками роботи семінару були і залишаються: вивчення основних теоретико-методологіч-

них проблем міжнародних відносин, провідних тенденцій у розвитку сучасного світу, питання прогнозування зовнішньої політики держав і міжнародних відносин. Учасниками щомісячних засідань є викладачі, аспіранти і студенти відділення міжнародних відносин ІСН та інших одеських ВНЗ, фахівці та експерти у сфері міжнародних відносин, історії, філософії і світової економіки. Після 1991 р. особливу увагу в роботі семінару його керівник С. Й. Аппатов приділяв вивченню процесу формування національних інтересів України на міжнародній арені, відносин молодій державі з провідними країнами світу. Значну роль семінар виконує в плані популяризації вивчення міжнародних відносин [1].

Четвертий етап (1992 – середина 1990-х рр.) охоплює період інституціоналізації політичної науки після проголошення незалежності України. Вирішальним в цьому плані став 1992 р. Політологія увійшла до переліку нормативних дисциплін вищої школи, була затверджена як дипломна спеціальність. Почався процес становлення політологічних науково-дослідницьких і навчальних структур та професійних асоціацій. Основними факторами, що сприяли розвитку політології в Україні стали наявність певної інституціональної бази, чималий корпус висококваліфікованих політологів. Молода генерація науковців, яка здобувала освіту в нових умовах, була знайома з досягненнями світової науки, швидко оволодівала сучасними методами дослідження, іноземними мовами.

У 1994 р. здійснилася мрія всього життя С. Й. Аппатова: значною мірою завдяки його особистим зусиллям на кафедрі нової й новітньої історії зарубіжних країн історичного факультету ОНУ почалась підготовка спеціалістів з міжнародних відносин. Окрема кафедра міжнародних відносин в ІСН була створена у вересні 1996 р. (шляхом поділу співробітників кафедри нової й новітньої історії зарубіжних країн історичного факультету).

Отже, завдяки С. Й. Аппатову, Одеський університет став одним з лідерів розвитку політичних наук в Україні, зокрема в галузі міжнародних відносин. Ясно розуміючи становище Одеси як нестоличного міста й науковців-провінціалів, які існували без багатьох можливостей, наданих Москві чи Києву, Аппатов зміг ці недоліки обернути на переваги. Він створив школу, що своїм кредо зробила насамперед вивчення зарубіжної наукової думки, предмета, який не викликав великої уваги в столицях. За підсумком І. М. Ковалю, С. Й. Аппатов уперше в Україні ще в радянські часи перевів вивчення історіографії політики США з площини пропагандистської критики в площину наукового аналізу.

2. Етапи розвитку наукової школи політологів-міжнародників ОНУ

Наукові розвідки особисто С. Й. Аппатова послужили основою для досліджень та викладання в галузі теорії, історії та історіографії міжнародних відносин і зовнішньої політики держав [2, с. 163]. Особливу увагу він приділяв вивченню зовнішньої політики США і зовнішньополітичної думки, вивченню місця та ролі України на міжнародній арені, її державної безпеки, основних принципів зовнішньої політики, її основних напрямків та концептуальних засад [3, с. 68].

У червні 1992 р. професор Аппатов заснував Центр міжнародних досліджень як складову частину Одеського державного університету імені І. І. Мечникова. Центр став підрозділом для проведення досліджень в галузі міжнародних відносин, зовнішньої політики, в галузі безпеки, американських і європейських досліджень. С. Аппатов керував Центром з 1992 по 1999 р., потім його змінив В. Дубовик. До свого 70-річчя С. Й. Аппатов опублікував сотні публіцистичних і наукових статей, а також десятки монографій, багато з яких було написано у співавторстві з його учнями.

Кафедра міжнародних відносин з 1996 р. відповідає за випуск студентів спеціальності «Міжнародні відносини»; перший випуск студентів відбувся в 1999 р. Учні Аппатова очолили ІСН (І. М. Коваль) та відділення міжнародних відносин (В. В. Глебов). У кінці 1990-х рр. Аппатову було присвоєне звання академіка Української академії політичних наук і почесне звання заслуженого діяча науки і техніки України. Отже, його роль у створенні нової наукової школи отримала визнання не тільки за кордоном, але й на Батьківщині.

С. Й. Аппатов своїм творчим заповітом зробив продовження виховання нових генерацій одеських міжнародників; одним з головних інструментів стала аспірантура. У період з 1996 р. закінчили аспірантуру на кафедрі МВ й успішно захистилися: О. Брусиловська, В. Дубовик (1996); О. Войтович, Г. Савельєв (1997); Л. Сайгакова (1998); Н. Горбатюк, Д. Горун (1999); О. Лапшин (2000); С. Глебов, М. Покась (2002); В. Гребцов (2003); М. Дьоміна, І. Зубаренко, П. Сіновець (2004); В. Макух, Д. Серов (2005); Н. Мельник, З. Маршанія, О. Романова, О. Яніна (2008); О. Каменська-Петкова (2010); М. Войтенко, Ж. Ігошина (2011); Д. Дворніченко, А. Задорожня, Г. Шелест, І. Яковлева (2012); Є. Габер, І. Максименко (2014).

Отже, школа Аппатова, яка склалась протягом 1990-х рр. ХХ ст., – це безумовно самостійна наукова школа з вивчення теорії, історії та історіографії міжнародних відносин.

Друга генерація міжнародників, очолювана І. М. Ковалем, привнесла до особливостей школи увагу до безпекових вимірів МВ, а також дослідження місця та ролі України в постбіполярному світі.

Доктор політичних наук, професор Ігор Миколайович Коваль з 1999 р. завідувач кафедри. І. Коваль у 2000 р. захистив докторську на тему «Концептуальне оформлення східноєвропейської політики США на початку процесу глобальних трансформвань» (спеціальність 23.00.04 – Політичні проблеми міжнародних систем та глобального розвитку). У 2001 р. йому присвоєно вчене звання професора кафедри міжнародних відносин; у 2004 р. – звання «Заслужений діяч науки і техніки України». Сфера наукових інтересів І. Ковалю стосується концептуальних засад та безпекових вимірів сучасних міжнародних відносин, зовнішньої політики України, США та країн Центрально-Східної Європи. Науковець має понад 80 наукових праць, у тому числі за кордоном. Зокрема, приймав участь у створенні колективних монографій «США і світ ХХІ століття», «Геополітика: енциклопедія», «Историческая психология: истоки и современное состояние» [4, с. 83-85.].

Другий професор на кафедрі сьогодні - Брусиловська Ольга Іллівна. О. Брусиловська в 2008 р. захистила докторську дисертацію на тему «Політико-системні трансформації в регіоні Східна Європа. 1989-2004» (спеціальність 23.00.04). У 2009 р. їй присвоєно вчене звання професора кафедри міжнародних відносин. О. Брусиловська оприлюднила більше 70 наукових робіт, у тому числі монографію «Посткомуністична Східна Європа: зовнішні впливи, внутрішні зміни». Брала участь у роботі над колективними монографіями «Трансформація політичної системи України та Польщі в умовах європейської інтеграції», «EU Enlargement – One Year On», «E-gospodarka, e-społeczeństwo w Europie Środkowej i Wschodniej», «Partnerstwo i współpraca a kryzys gospodarczo-społeczny w Europie Środkowej i Wschodniej», «Політичний регіоналізм і політична регіоналістика: емпіричні та теоретичні аспекти», «Społeczeństwo sieci. Gospodarka sieciowa w Europie Środkowej i Wschodniej», «Национальная философия в контексте современных глобальных процессов», «Strategie działań w warunkach kryzysu», «The Balkans between Past and Future: Security, Conflict Resolution and Euro-Atlantic Integration», «Kreowanie przestrzeni społecznej w cyfrowym świecie», «Gospodarka w sieciach relacji». Статті у наукових фахових виданнях були присвячені зовнішній політиці та трансформації посткомуністичних країн Європи, зокрема, ідеологічній трансформації посткомуністичних країн, взаємовпливу складових системної трансформації країн колишнього СРСР, відносинам України

із країнами Східної та Центральної Європи. Активно співробітничав з польськими та болгарськими науковими центрами та часописами (Краків, Люблін, Ольштин, Софія) [5, с. 35].

До другої генерації науковців, що плідно працюють в галузі міжнародних відносин, можна віднести також Войтовича Олексія Івановича, Глебова Віктора Вікторовича, Глебова Сергія Володимировича, Дубовика Володимира Алімовича, Кузьміна Дениса Валерійовича, Покася Михайла Сергійовича.

Третє покоління міжнародників – це колишні студенти кафедри, спеціалісти з східних мов, зосереджені на аналізові регіональних напрямків зовнішньої політики арабських країн, Туреччини, Японії, Китаю та Греції.

Особливістю сучасної кафедри є те, що вона об'єднує спеціалістів історико-політологічної секції (Вакарчук Катерина Василівна, Захарченко Алла Миколаївна, Романова Ольга Володимирівна, Сіновець Поліна Андріївна, Ігошина Жанна Борисівна, Максименко Ірина Володимирівна) та викладачів східних мов, які водночас інколи також мають спецкурси за своїм політологічним фахом. Викладачі арабської мови: Побле Дмитро Костянтинович, Зубаренко Ірина Володимирівна; викладачі новогрецької мови: Сніговська Оксана Володимирівна, Петкова Ольга Володимирівна, Малахиті Андрій Васильович; викладачі турецької мови: Мініахметова Ельвіра Хафізівна, Мініахметов Хафіз Каримович, Тарасюк Юлія Матвіївна, Шаглі Анна Іванівна, Відімська Катерина Ігорівна, Кулешова Каріна Ігорівна. Викладачі японської мови – Мігдальська Вікторія Іванівна, Мігдальський Данило Ілліч; китайської мови – Бартош Петро Олександрович.

Почалось викладання арабської, новогрецької, турецької мов та івриту з 1996 р. Студенти-міжнародники висловили особливий інтерес до вивчення турецької мови; важливість сучасної Туреччини як сусіда та стратегічного партнера України, її культури, національних традицій, звичаїв та обрядів сприяла зростанню їхньої зацікавленості. Наполегливою працею викладачі також формували інтерес студентів до сучасної Греції як православної держави та економічного партнера України, до культури Еллади, національних традицій, звичаїв та обрядів. У 1996 р. при Інституті математики, економіки та механіки було створено на волонтерській основі Центр вивчення японської мови, економіки та культури «ХІКАГЕ». В 1998 р. Центр було перетворено на підрозділ ОНУ імені І. І. Мечникова. В 2000 р. спільно з ІСН був створений «факультатив з японської мови», який функціонує й сьогодні. В 2000 р. виклада-

чами В. та О. Мігдальськими було видано «Базову граматику японської мови», яка стала першою в Україні [6]. Нарешті в 2003 р. на кафедрі міжнародних відносин було розпочато викладання японської мови. Восени 2012 р. студенти-міжнародники змогли вивчати ще одну мову – китайську. Значна кількість молоді, що за перші роки обрала її, говорить про великий інтерес студентів до сучасного Китаю як одного з нових центрів сили сучасної системи міжнародних відносин, економічної потуги нової ери, культури, національних традицій, звичаїв та обрядів великої цивілізації.

На даний момент викладання східних мов великою мірою забезпечується за рахунок видання авторських підручників та посібників, розроблених викладачами кафедри міжнародних відносин. Великий внесок належить Е. Мініахметовій, В. та Д. Мігдальським, В. Рижих. Викладачами кафедри було опубліковано десятки наукових статей з широкого кола питань філології та сходознавства. Зокрема, видано навчальний посібник в 4 книгах «Турецька мова», навчальний посібник в 2 книгах «Глагольная система арабского литературного языка», серію «Сучасна японська мова», навчально-методичний посібник з японської мови у 4-х частинах [7-14]. Викладання китайської мови ведеться за допомогою підручників, розроблених китайською організацією «HANBAN».

Щороку кількість студентів відділення «Міжнародні відносини», які вивчають турецьку мову, налічує близько 120 осіб, арабську – до 70 осіб, китайську та японську – приблизно по 60 осіб, новогрецьку – до 30 осіб, іврит – до 10 осіб. Наші студенти мали змогу вдосконалити свої знання протягом стажувань в Греції, Єгипті, Йорданії, Китаї, Лівані, Сирії, Туреччині, Японії.

Наукова робота у сфері міжнародних відносин також ведеться в двох студентських наукових гуртках, створених ще С. Й. Аппатовим.

Як один з наслідків успішного виховання спеціалістів-міжнародників можна назвати те, що не тільки кафедра МВ укомплектована переважно учнями С. Й. Аппатова, але на сьогодні 35 випускників відділення міжнародних відносин ІСН працюють у системі МЗС України, в різних міжнародних організаціях та бізнесових структурах у 26 країнах світу.

3. Наукові зв'язки та конференції за участю одеських міжнародників

Кафедра підтримує постійні наукові контакти з-понад 20 закордонними університетами в Європі, США, Канаді, Росії, арабських країнах, Ізраїлі, Японії, Туреччині і Китаї. Співробітники кафедри й ЦМД беруть

участь у різних заходах з метою видання наукових публікацій, проведення конференцій і семінарів. ЦМД залучений в пошук відповідних грантів та виконання науково-дослідних проектів. Центр підтримує стосунки з низкою професійних організацій-партнерів. В ньому також знаходиться бібліотека, яка складається з солідної колекції джерел багатьма мовами, починаючи від монографій та періодичних видань до підручників та матеріалів конференцій. Зокрема, в ЦМД є велика різноманітність наукової періодики в галузі міжнародних відносин і зовнішньої політики англійською мовою.

Співробітники кафедри та Центру належать до різноманітних українських та міжнародних професійних асоціацій та організацій. Вони брали участь в численних програмах обміну, таких як Фулбрайтівська (С. Аппатов, С. Глебов, В. Дубовик, І. Коваль, П. Райнов), Regional Scholar Exchange Program (RSEP) (В. Глебов, В. Дубовик, І. Коваль), Contemporary Issues Program (С. Глебов, В. Дубовик), Community Connections Program (О. Войтович), CEU Summer University (О. Брусилівська, М. Воротнюк, В. Дубовик, А. Захарченко), US Summer and Winter Institutes on National Security (А. Захарченко, П. Сіновець), ReSET (О. Брусилівська, А. Захарченко, М. Покась), та ін. [15].

Основна тематика наукової роботи лежить у площині вивчення міжнародних відносин і зовнішньої політики держав, американістики, єврознавства та сходознавства. Серед дослідницьких напрямків можна виділити: принципи й напрямки зовнішньої політики України (В. Дубовик), відносини України із країнами Центральної та Східної Європи (І. Коваль, О. Брусилівська), Україна в Чорноморському регіоні (С. Глебов), Україна та США (В. Дубовик), Україна та Росія (О. Войтович), Україна та Китай (М. Покась), Україна та країни Близького та Середнього Сходу (В. Глебов, А. Захарченко, І. Зубаренко, П. Сіновець), Україна й країни БРІК (К.Вакарчук), проблеми європейської інтеграції (Д. Кузьмин, І.Максименко, О.Романова).

У 1993-1998 рр. в Одесі відбулись 5 міжнародних «круглих столів» з питань російсько-українських відносин (з колегами з Інституту міжнародних економічних і політичних досліджень РАН). У 2002-2004 рр. в ЦМД відбулось 3 семінари-практикуми з розробки європейських досліджень; постійно проводяться літні школи з актуальних проблем світової політики. Кафедрою спільно з іншими кафедрами ІСН були проведені, починаючи з 2003 р. 5 міжнародних конференцій «Одеські читання з соціальних наук» під загальною назвою «Соціокультурна й політична інтеграція: локальний, регіональний і глобальний виміри». З 2010 р.

регулярно проходять Аппатовські читання з проблем міжнародних відносин у формі міжнародних наукових конференцій. Перші Аппатовські читання, в яких взяв участь колишній міністр закордонних справ України Геннадій Удовенко, були приурочені до 80-річчя С.Й. Аппатова. У 2008-2012 рр. відбувся масштабний проект «BRIDGE - Зміцнення взаєморозуміння і співпраці ЄС з Білоруссю, Молдовою, Росією та Україною» (під егідою Європейської комісії).

Серед організованих кафедрою та ЦМД міжнародних конференцій і семінарів можна особливо виділити наступні: 17 конференція «Європи регіонів» під егідою Ради Європи «Регіоналізм як засіб сприяння демократії, стабільності і розвитку» (1996); «Україна і європейська безпека» (1996); «Україна і Росія: регіональні напрямки зовнішньої політики у 1990-ті роки» (1999); «Регіональна динаміка у басейнах Чорного та Каспійського морів» (2000); «Україна в контексті глобальних та регіональних змін» (2003); «Україна, Польща та НАТО: регіональна безпека Центральної та Східної Європи в період трансформації НАТО» (2003); «Словаччина та Україна: обмін досвідом з питань європейської інтеграції» (2004); «Європейська інтеграція як інструмент реформ в країнах Чорноморського регіону» (2005); «Регіональна безпека Чорного та Каспійського морів: «Заморожені конфлікти», нові завдання і адекватні відповіді» (2006); «Регіональна безпека та співробітництво в Чорноморському регіоні» (2006); «Заморожені конфлікти в розширеному регіоні Чорного моря» (2008) [16].

В результаті наукових пошуків співробітників кафедри були представлені дані досліджень сучасних концептуальних парадигм розвитку міжнародних відносин і практичні умови втілення зовнішньої політики держав в умовах глобальних трансформацій; розроблена класифікація нових викликів міжнародної безпеки на початку ХХІ вік, система оцінювання міжнародних ризиків на середньострокову перспективу до 2020 р. як для окремих перспективних регіонів розвитку держав, так і для України з урахуванням наслідків першої хвилі міжнародної фінансової кризи й подальшої розробки світових економічних проблем. Були систематизовані наукові установи, центри й вузи України й країн СНД, які займаються дослідженнями в області міжнародних відносин шляхом створення електронної бази даних; узагальнені теоретичні підходи до вивчення міжнародних відносин і світової політики; виявлені, класифіковані й представлені в електронному каталозі нові виклики міжнародної безпеки на початку ХХІ ст.; класифікований склад акторів основних регіональних підсистем міжнародних відносин і їх зовнішньополітичної

діяльності в контексті глобалізацій їх процесів; запропоновані дані досліджень геополітичних і цивілізаційних складових, які формують зовнішньополітичну стратегію України.

4. Основні публікації

У результаті спільних наукових пошукувань викладачів кафедри з'явилися, зокрема, колективні монографії «Близький Схід: міжнародна безпека, регіональні відносини та перспективи для України», «Євроатлантична інтеграція України: глобальний та регіональний виміри», «Європейська інтеграція та процеси внутрішньої трансформації: українські перспективи та португальський досвід», «Реформування сектору безпеки в країнах Чорноморського регіону: досвід для України», «Стратегічні пріоритети політики України в чорноморському регіоні», «Суспільно-політичні трансформації в країнах Сходу на сучасному етапі», «Туреччина у сучасному світі: пошук нової ідентичності», «Україна в системі міжнародних заходів щодо Придністровського врегулювання: пріоритети та інструменти», «Україна та європейська безпека / Ukraine and European Security», «Україна у 2008 році: щорічні оцінки суспільно-політичного та соціально-економічного розвитку», а також колективні та персональні монографії за участі С.Глебова («Security Under Global Pressure», «Europeanization and Democratisation: Institutional Adaptation, Conditionality and Democratisation in EU's Neighbour Countries», «Globális Biztonsági Kihívások, NATO Szerepvállalások és Közép-Európa», «The Future of Europe: A view from Danube Region», «Before and After Accession – Ukraine and Poland in Integrating Europe», «Changing Dynamics of the Danubian Region», «Military Bases: Historical Perspectives, Contemporary Challenges», «Neighborhood Challenge: The European Union and Its Neighbors», «Identities and Politics During the Putin Presidency. The Foundations of Russia's Stability», «Russian Politics and Law», «Anchors of Democracy: The Black Sea», «Security and Cross-Border Cooperation in the EU, the Black Sea Region and Southern Caucasus», «Governance and dialogue: the Black Sea»); за участі В. Дубовика («Perceptions of NATO and the New Strategic Concept», «Ukraine and Georgia in the context of political, economic and security transformations: implications and perspectives», «Eastern Views on European Enlargement»); за участі А. Захарченко («Арабсько-ізраїльський конфлікт: проблеми врегулювання на сучасному етапі», «Політика США, ЄС і Росії в контексті основних проблем безпеки Близького Сходу та її врахування у політиці України», «Globalization and Its

Defining Moments»); за участі П. Сіновець («Двуликий Янус или Теория ядерного сдерживания в 21 веке», «Нова архітектура європейської системи ПРО у планах США: глобальні стратегічні наслідки і значення для України», «Deterrence and the Nuclear Superpowers After the Cold War»); за участі Ж. Ігошиної («Трансформація арабських країн у контексті процесів глобалізації», «Стратегія активізації співпраці України з державами Перської затоки»).

Для забезпечення навчального процесу було підготовлено десятки методичних видань, зокрема затверджені МОН України підручник для студентів ВНЗ «Політологія» (відп. ред. І. Коваль) [17] та навчальний посібник для студентів ВНЗ «Посткомуністичні трансформації країн Східної Європи» (О. Брусиловська) [18], а також: навчальний посібник «Основи підготовки майбутніх фахівців до іншомовного ділового спілкування в мультикультурному середовищі класичного університету» (О. Сніговська); навч.-метод. посібники «Історія міжнародних відносин (сер. III тис. до н.е. – сер. XVII ст. н.е.)» (О. Брусиловська, І. Коваль), «Проблеми Чорноморського регіону» та «Зовнішня політика Росії» (С. Глебов), «Інтегративна підготовка майбутніх фахівців до професійно-орієнтованої міжкультурної комунікації: національний та соціокультурний контекст» (О. Сніговська); методичні посібники «Історія країн Європи і Америки» (І. Коваль, О. Войтович), «Зовнішня політика США» (І. Коваль, В. Дубовик), «Зовнішня політика країн Східної Європи» (О. Брусиловська), «Зовнішня політика країн Західної Європи» (О. Войтович), «Проблеми регіональної безпеки Близького та Середнього Сходу» (А. Захарченко), «ЄС в системі міжнародної безпеки XXI ст.» (О. Романова), Дипломатична та консульська служба України» (П. Сіновець); хрестоматії у 5 кн. «Радянський Союз у спогадах сучасників» (О. Войтович).

Починаючи з 2003 р. в ІСН ведеться випуск «Вісника ОНУ» (Серія «Соціологія й політичні науки»). Згідно з постановою Президії ВАК України № 1-05/1 від 10 лютого 2010 р. журнал пройшов повторне ліцензування й був визнаний фаховим виданням з соціології й політичних наук. За період видання в журналі було оприлюднено більше 250 статей викладачів та аспірантів кафедри міжнародних відносин.

Отже, становлення школи політологів-міжнародників відбулось протягом кількох десятиліть на тлі загальної боротьби в СРСР за визнання політології як науки. Особливу роль в складанні нового наукового осередку в рамках Одеського університету відіграв С. Й. Аппатов та його учні. Вибір наукового напрямку аналізу зовнішньополітичної думки до-

поміг окресленню свого власного лиця порівняно з іншими академічними установами. Цю традицію підтримують й нові члени одеської родини міжнародників, які вже не були особисто учнями С. Й. Аппатова. Молода генерація науковців має багато переваг порівняно з засновниками школи Аппатова – від загальнополітичного оточення до кращої професійної освіти, яку вони отримали в рамках відділення «Міжнародні відносини». Однак, їм же треба вирішувати й численні нові проблеми. Серед них можна особливо виділити необхідність швидко реагувати на нові виклики в науці міжнародних відносин, яка стрімко розвивається; змінюється методологія та методи дослідження, виникають нові теорії, школи. Це вимагає від українських науковців великих зусиль та самоорганізації, а також вміння збагачувати досвід ТМВ здобутками інших гуманітарних наук. Треба ще раз дякувати отцям-засновникам в ІСН, де поряд працюють історики, політологи та соціологи, для цього були створені сприятливі умови.

Список використаних джерел та літератури

1. Волович О. Одеська школа міжнародників Семена Аппатова / Олексій Волович [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://chornomorka.com/archive/a-1710.html>
2. Історія Одеського університету (1865-2000). – Одеса, 2000. – С. 163.
3. Appatov S.I. // Who is Who in the World. – New York, 1999. – P. 68.
4. Коваль Ігор Миколайович // Професори Одеського (Новоросійського) університету. - Одеса, 2005. – Т. 3. – С. 83-85.
5. Брусиловская Ольга Ильинична // Наукова еліта Одещини. – Одеса, 2006. - Ч. 2. - С. 35.
6. Мігдальська В.І. Базова граматики японської мови / В. І. Мігдальська, О.І. Мігдальський. – Одеса, 2000. – 72 с.
7. Мигдальская В. И. Идиомы. Пословицы. Афоризмы / В. И. Мигдальская. – Одесса, 2012. – 92 с.
8. Мигдальская В. И. Рякуго: сокращения в современном японском языке / В. И. Мигдальская. – Одесса, 2013. – 104 с.
9. Минахметова Э. Х. Турецкий язык. Кн. 1 / Э. Х. Минахметова. – Одесса, 2004. – 488 с.
10. Минахметова Э. Х. Турецкий язык. Кн. 2 / Э. Х. Минахметова. – Одесса, 2006. – 528 с.

11. Минахметова Э. Х. Турецкий язык. Кн. 3 / Э. Х. Минахметова. – Одесса, 2011. – 525 с.
12. Минахметова Э. Х. Турецкий язык в международно-правовых документах и нормативно-правовых актах. Кн. 4 / Э. Х. Минахметова. – Одесса, 2011. – 242 с.
13. Рижих В. І. Дієслівна система арабської літературної мови. Кн. 1 / В. І. Рижих. – Одеса, 2002. – 424 с.
14. Рыжих В. И. Глагольная система арабского литературного языка. Кн. 2 / В. И. Рыжих. – Одесса, 2009. – 632 с.
15. Інтеграція у світову науку // Одеський національний університет ім. І. І. Мечникова за роки незалежності України. 1991-2005 рр. – Одеса, 2005. – С. 217.
16. Науково-дослідна робота і міжнародні зв'язки кафедри міжнародних відносин [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://onu.edu.ua/uk/structure/institutes/isn/interrelations/>
17. Політологія / Під ред. І.М. Коваля. – Харків, 2012. – 414 с.
18. Брусиловська О. І. Системні трансформації посткомуністичних країн Європи. 1989-2009 / О. І. Брусиловська. – Одеса, 2011. – 448 с.